

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

КХЕЛІЛ Олеся Ігорівна

УДК 811.111'04 : 81' 367.335

**СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ УМОВИ В
СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНИЙ ТА
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
Буніятова Ізабелла Рафаїлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра германської філології,
завідувач кафедри

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент
Михайленко Валерій Васильович,
Івано-Франківський університет права імені
Короля Данила Галицького,
професор кафедри перекладу та філології

кандидат філологічних наук, доцент
Грачова Ірина Євгеніївна,
Вінницький державний педагогічний
університет ім. М. Коцюбинського,
доцент кафедри англійської філології

Захист відбудеться "16" березня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.08 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13–б.

Автореферат розіслано " ____ " лютого 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. П. Калитюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню структурних та функціональних особливостей складнопідрядного речення з підрядним умови (СРПУ) у середньоанглійській мові.

Сучасний стан граматичних студій характеризується посиленням інтересом до пояснення природи реченнєвих утворень, аналізу їхньої дворівневої організації як у синхронії, так і в діахронії (І. Р. Буніятова, А. Редфорд, М. Хегарти, Л. Хегменн). Синтаксичні дослідження останніх десятиліть містять вагомі здобутки в аналізі механізмів породження речення (Дж. Росс, Р. Хаддлстон) та його окремих складників (Ю. П. Бойко, І. Є. Грачова, Г. Є. Зінченко, Т. В. Криворучко, В. В. Михайленко, М. В. Полховська, І. Є. Снісаренко). Багатовекторність синтаксичних розвідок передбачає врахування структурних (Д. Байбер, А. Редфорд, Н. Хомський), функціональних (Н. Д. Арутюнова, О. В. Бондарко, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко), комунікативно-прагматичних (Л. Брінтон, Л. П. Калитюк, Г. Г. Почепцов, А. М. Приходько, І. С. Шевченко) та когнітивних (С. А. Жаботинська, Р. Ленекер) аспектів організації речення.

Попри наявність ґрунтовних праць із теоретичного синтаксису, не достатньо вивченими залишаються питання, пов'язані зі становленням окремих типів складного речення. Ідеться, насамперед, про структурні та функціональні особливості складнопідрядних речень із підрядним умови, які об'єктивують у мові одну з фундаментальних логіко-філософських категорій *умови*. Досягнення попередніх лінгвістичних студій у дослідженні складнопідрядних умовних речень (І. А. Бокатенко, Р. Деклерк, Т. Є. Комарова, І. М. Копанева, О. В. Лопатюк, М. Ріссанен) не вичерпують коло проблем, пов'язаних із аналізом СРПУ. Поза увагою дослідників залишилися основні тенденції формування складнопідрядного речення цього типу в англійській мові XII – XV ст., а саме: детального аналізу потребують позиційні характеристики підрядної умовної клаузи, структурні та комунікативні особливості імпліцитного й експліцитного маркування антецедента і консеквента, аранжування конститuentів головної та умовної клауз, специфіка переходу мови від флективного до нефлективного маркування умовних відношень, експлікація функціонального навантаження СРПУ.

Актуальність теми дисертації визначає пріоритетність обраної у ній сучасної генеративної методології дослідження, що уможливлює розкриття механізмів вербалізації людської думки через дослідження синтаксичних структур, недоступних безпосередньому спогляданню, дозволяє схематизувати знання про мову, в цілому, і висвітлити особливості мовного втілення категорії *умови*, зокрема. Необхідність дослідження також спричинює загальна спрямованість історичних студій на здійснення аналізу всього діапазону структурних та функціональних ознак синтаксичних одиниць із залученням свідчень різних періодів їхнього розвитку. Врахування зв'язків між формою, змістом і функцією СРПУ, детальний

розгляд векторів і механізмів мовних змін на його прикладі дозволить вирішити ряд питань історичного синтаксису англійської мови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідного напрямку "Системно-структурний та когнітивно-комунікативний аспекти дослідження одиниць мови" (0112U002273), що розробляється кафедрою англійської філології та перекладу імені Д. І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка. Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (№ 5 від 23.12.2011 р.)

Мета дослідження полягає у виявленні структурних та функціональних особливостей складнопідрядного речення з підрядним умови в середньоанглійській мові. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні засади дослідження СРПУ;
- розробити методологічний алгоритм дослідження структурних та функціональних характеристик англійського СРПУ XII – XV ст. на засадах Ікс-штрих теорії;
- дослідити експліцитні засоби маркування антецедента та консеквента, визначити позиції породження умовних маркерів та корелятивної проформи в структурі СРПУ;
- систематизувати позиційні характеристики та основні способи аранжування конститuentів головної та підрядної клауз у СРПУ;
- з'ясувати прагматичні особливості середньоанглійського СРПУ та визначити комунікативні типи речень з непрямою умовою;
- виявити флективні та нефлективні форми маркування умовних відношень в СРПУ, висвітлити процес поступового переходу англійської мови дослідженого періоду із SOV- до SVO-типу на матеріалі СРПУ.

Об'єктом дослідження є складнопідрядне речення з підрядним умови в середньоанглійській мові.

Предмет аналізу в роботі становлять структурні та функціональні характеристики складнопідрядного речення з підрядним умови в середньоанглійській мові.

Матеріалом дослідження слугують СРПУ, дібрані методом суцільної вибірки із 71 тексту різних діалектів середньоанглійської мови. Загальна кількість розглянутих одиниць – 3000. У роботі використано періодизацію англійської мови М. Ріссанена, згідно з якою у межах середньоанглійського періоду виокремлюють ранньосередньоанглійський ME1 (1150–1250) і ME2 (1250–1350) та пізньосередньоанглійський ME3 (1350–1420) і ME4 (1420–1500) періоди. Для уникнення ситуації подання твору у два періоди, слідом за Л. П. Калитюк, визначаємо такі часові рамки для основних етапів розвитку середньоанглійської мови: ME1 (1150–1250), ME2 (1251–1350), ME3 (1351–1420), ME4 (1421–1500).

Вибір методів дослідження зумовлений метою, конкретними завданнями та фактичним матеріалом і включає: *індуктивний і дедуктивний методи*, що дають змогу формувати висновки на основі аналізу конкретного матеріалу, а теоретичні положення ретельно обґрунтовувати та ілюструвати мовними даними; *метод суцільної вибірки* – для утворення та систематизації бази матеріалу дослідження; *історичний метод* призначений для виявлення зрушень у структурі СРПУ; *метод лінгвістичного опису*, який передбачає дослідження явища безпосередньо в текстах середньоанглійської мови і на цій базі систематизацію та узагальнення структурних і функціональних особливостей СРПУ в англійській мові зазначеного періоду; *метод трансформаційного аналізу*, що входить до процедурного апарату Ікс-штрих теорії та дозволяє визначити структуру СРПУ середньоанглійської мови; *метод контекстуального аналізу*, залучений для з'ясування змісту СРПУ у текстах різних жанрів середньоанглійської мови; *прагматичний аналіз* – для дослідження контекстуально зумовленого смислу висловлень різних комунікативних типів; *кількісний аналіз* – для визначення питомої ваги структурних, позиційних та функціональних характеристик СРПУ у досліджуваному періоді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній англістиці здійснено комплексне дослідження структурних і функціональних особливостей СРПУ в англійській мові XII–XV ст. на засадах розвиненої версії Ікс-штрих теорії з урахуванням засадничих положень прагмалінгвістики. Новим є також інтерпретація досліджуваного матеріалу за такими критеріями: 1) позиційні характеристики підрядної умовної клаузи стосовно головної та особливості структурної будови складнопідрядного речення умови; 2) структурні ознаки умовних сполучників домінантного і периферійного типів; 3) умови та засоби експліцитного маркування консеквента; 4) аранжування стрижневих конститuentів в структурі підрядної умовної клаузи і виокремлення основних моделей порядку слів; 5) актуалізація складнопідрядного речення з підрядним умови в складному мовленнєвому акті; 6) комунікативні типи середньоанглійського СРПУ; 7) функціонування умовних речень релевантності як одного із засобів експлікації непрямої умови; 8) аналітизація дієслівних форм у СРПУ середньоанглійської мови. *Представлено* структуру складнопідрядного речення, залежно від ініціальної, медіальної або фінальної позицій породження підрядної умовної клаузи. *Інвентаризовано* експліцитні умовні маркери антецедента і консеквента, *встановлено* позиції породження їх у структурі речення. *Уперше* здійснено аналіз СРПУ середньоанглійської мови як складного мовленнєвого акту, виокремлено частотні комунікативні типи СРПУ. *Новим* є розгляд флексивних і нефлексивних засобів маркування способу в середньоанглійському СРПУ у зв'язку із загальною тенденцією до поступової

аналітизації англійської мови зазначеного періоду. *Розкрито* особливості функціонування умовних речень релевантності.

Наукова новизна одержаних результатів може бути узагальненою в таких **положеннях**, що виносяться на захист:

1. Логіко-філософська категорія *умови*, що відображає об'єктивний зв'язок між явищами дійсного світу, вербалізована в СРПУ, в яких головна та підрядна клаузи перебувають у логіко-семантичних відношеннях зумовленості. Складне синтаксичне ціле експлікує значення прямої (фактичної, гіпотетичної, ірреальної) і не прямої (умовне речення релевантності) умови. Із позицій Ікс-штрих теорії, яка розглядає СРПУ як конструкцію, що утворює самостійну СР (фразу комплементаризера) і відповідає схемі побудови фразової категорії, структурна будова СРПУ має низку диференційних ознак – інвентар експліцитних умовних маркерів антецедента і консеквента, позиційні характеристики підрядної клаузи у межах СРПУ, аранжування конститuentів у головній та підрядній клаузах.

2. У середньоанглійській мові експліцитними умовними маркерами антецедента є сполучники домінантного та периферійного типів. Сполучник домінантного типу *if* вживається в однокомпонентній (*if*) та двокомпонентній формах (*if that*), породжуючись у позиції вершини комплементаризера СР. Уживання корелятивної проформи *then* зафіксовано у 13% (із 3000 досліджувальних одиниць) і нерівномірно представлено у середньоанглійських діалектах. Породження останньої у структурі речення відбувається у позиції специфікатора СР, що уможливорює пояснення структурних та семантичних зрушень у СРПУ, зокрема, інверсію підмета – присудка головної клаузи, експлікацію унікальності умови, вираженої в антецеденті.

3. Порядок слів у середньоанглійському підрядному реченні умови відповідає загальній тенденції англійської мови XII–XV ст. на становлення SVO-моделі порядку слів і демонструє SVO-, SOV-, VSO-моделі. У досліджуваному періоді превалюючою моделлю порядку аранжування конститuentів є SVO, частотність вживання SOV протягом чотирьох підперіодів зменшується з 27% (ME1) – 18% (ME2) – 12% (ME3) – 3% (ME4), відповідно. У випадках актуалізації VSO-моделі слів у підрядній умовній клаузі дієслово, за умови відсутності комплементаризера, зазнає пересуву до проєкції СР для отримання ознаки способу.

4. СРПУ у мовленні актуалізується як складений, композитний або комплексний складний мовленнєвий акт, що складається з двох неоднорідних комунікативних типів висловлення: МА-умови та МА-наслідку. До основних іллокутивних варіацій умовного висловлення належать: умова – припущення (52,5%), умова – констатив (23,3%), умова – промісив (8,3%), умова – реквестив (5,3%), умова – квеситив (2,7%), умова – прескриптив (2,6%), умова – суггестив (2,5%), умова – менасив (1,1%), які є чутливими до жанрової належності середньоанглійської пам'ятки.

5. Середньоанглійська мова характеризується відсутністю усталених форм на позначення структурно-семантичних відношень умовності між головною та підрядною клаузами, що засвідчено такими даними: 1) вживання індикативних та суб'юнктивних форм у межах одного речення; 2) співіснування флективних і нефлективних маркерів умовності; 3) поступова десемантизація протомодальних дієслів, що вживаються у головній і у підрядній клаузах; 4) існування модального претерита (термін О.Фішер), додатково маркованого умовною флексією, що експлікує перехід від флективного до нефлективного способу вираження умовних відношень за моделлю $V+e > M+e V > M V$; 5) ступенева граматикалізація форм *past perfect* і *modal + perfect infinitive* в якості актуалізаторів темпорального аспекта контрафактичної дії. Вживання фактичних і контрафактичних умовних речень у середньоанглійській мові залежить від рівня гіпотетичності висловлення, який градується від реальності дії, можливості виконання дії, малої ймовірності виконання дії до неможливості її виконання.

6. Умовні речення релевантності (URP), на відміну від фактичних та контрафактичних, не визначають ступінь можливості виконання дії у консеквенті. Натомість, комунікативними функціями URP є коментар щодо правдивості інформації, висловленої у головному реченні, зменшення рівня категоричності вимоги, вираження прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні, отримання дозволу, встановлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї. Вживання URP детерміновано жанровою належністю середньоанглійської пам'ятки (лицарські романи – 36% (із 510 прикладів), розповіді – 24%, драматичні твори – 20%, дебати – 12%, твори клерикального жанру – 5%, хроніки – 2% та наукові праці – 1%).

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що його результати є внеском у загальну граматичну теорію германських мов, зокрема, розширюють знання про синтаксичну будову та особливості функціонування складного речення у зазначений період розвитку англійської мови. Запропонована у дисертації методика аналізу СРПУ уможливорює розширення наявних знань про структуру і функціонування речень цього типу в динамічній синхронії. Результати наукової розвідки можуть бути використані для виявлення механізмів побудови інших синтаксичних одиниць, що сприятиме розв'язанню низки теоретичних питань історичних студій із синтаксису.

Практична цінність роботи виявляється у можливості застосування основних результатів, теоретичних положень і висновків дисертації у лекційних курсах з історії англійської мови (розділ "Синтаксис"), теоретичної граматики (розділи "Синтаксис", "Складнопідрядне речення"), а також у підготовці спецкурсу "Основи генеративного синтаксису". Матеріали дослідження знайдуть застосування під час створення навчально-методичних

посібників із теоретичної граматики та історії англійської мови, у процесі написання наукових праць із англійської філології.

Апробацію роботи було здійснено на відкритих засіданнях кафедри англійської філології та перекладу імені Д. І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка, на трьох *міжнародних* конференціях: "Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика" (м. Київ, 2013 р.), "Міжкультурна комунікація: Мова – Культура – Особистість" (м. Острог, 2015 р.), "Science without Boundaries – Development in 21st Century" (Угорщина, м. Будапешт, 2016 р.); на трьох *всеукраїнських* конференціях: конференції, присвяченій пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича "Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу" (м. Житомир, 2012 та 2014 рр.), "Ключові проблеми сучасної германської та романської філології" (м. Луганськ, 2013 р.); на двох *міжвузівських* семінарах "Проблеми генеративної граматики та теорії граматикалізації" (м. Житомир, 2012 р.), "Лінгвістика сьогодення: синхронні та діахронні студії" (м. Житомир, 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження унаочнено у 9 одноосібних авторських публікаціях загальним обсягом 4,4 др. арк.: у 6 статтях, опублікованих у фахових виданнях України, 5, із яких, входять до переліку фахових видань, акредитованих ДАК України (3 др. арк.), 2 статтях, опублікованих в іноземних фахових виданнях (1,1 др. арк.) та 1 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях (0,3 др. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списків опрацьованої наукової літератури, джерел ілюстративного матеріалу та додатків. Загальний обсяг дисертації, разом із бібліографією та додатками, становить 211 сторінок, із них текстова частина – 177 сторінок. Бібліографія містить списки використаної літератури (231 позиція, з яких 126 – іноземними мовами) та джерел ілюстративного матеріалу (71 позиція).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, визначено актуальність, мету, завдання, методи, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, визначено теоретичне значення та практичну цінність одержаних результатів, сформульовано положення, які виносяться на захист, наведено дані про апробацію роботи.

У **першому розділі "Теоретичні засади дослідження складнопідрядного речення з підрядним умови"** розглянуто умову як логіко-філософську та лінгвістичну категорію, проаналізовано основні підходи до вивчення СРПУ в сучасних лінгвістичних парадигмах, обґрунтовано вибір напрямку наукової розвідки, визначено порядок

застосування та обрано методи дослідження, інвентаризовано основні маркери умовності, наведено жанрові та діалектологічні особливості середньоанглійських пам'яток писемності.

У філософії категорію *умови* визначають як сукупність незалежних від причини явищ, що зумовлюють певний наслідок. Диференційовані ознаки умови і причини полягають у тому, що причина має здатність безпосередньо породжувати певне явище, а умова створює певні обставини, за яких певне явище виникає, існує і розвивається. У логіці *умову* пов'язують із поняттям умовного судження, в якому антецедент і консеквент поєднуються за допомогою логічного маркера "якщо ... то" ($p \rightarrow q$). У мові категорія *умови* експлікується в СРПУ, які через ємкість поняття *умова* й існування різних відтінків значень корелюють із причиновими, умовно-допустовими, умовно-часовими синтаксичними утвореннями.

СРПУ неодноразово було об'єктом лінгвістичних розвідок. У межах формально-граматичного підходу головна увага зосереджується на дослідженні семантики підрядного сполучника і часових форм дієслова у головному та підрядному реченнях. Ураховуючи формальні та семантичні ознаки СРПУ, дослідники виокремлюють умовні речення зі значенням прямої і не прямої умов. Пряма умова, яку виражено в підрядній клаузі, може бути реальною або гіпотетичною (потенційною або ірреальною). Гіпотетичність виконання певної дії, що поряд із темпоральністю та модальністю є однією з головних ознак СРПУ, має шкалу градації від реальності дії до неможливості її виконання. У викладі нашого матеріалу застосовано класифікацію С. Ятрідоу, Р. Бхат і Р. Панчевої, згідно з якою виокремлено фактичні, контрафактичні умовні речення та умовні речення релевантності. В останніх *if*-клауза експлікує умову, за якої консеквент відповідає комунікативній ситуації, а не умову, що зумовлює відповідність комунікативної ситуації дійсності.

Дослідження СРПУ з погляду його прагматичної організації дало змогу розкрити основні комунікативні значення речень цього типу, прихованих намірів, закладених у висловленні, внутрішньої установки мовця на передачу певної інформації. В основу аналізу покладено класифікацію Г.Г. Почепцова, оскільки вона повною мірою враховує наявні іллокутивні функції СРПУ в середньоанглійській мові.

Теоретичною базою нашого дослідження обрано положення генеративної і лінгвопрагматичної парадигм, що відповідають, поставленим у дисертації, завданням. Аналіз структури складнопідрядного речення з підрядним умови здійснюється у межах одного з модулів генеративної граматики – Ікс-штрих теорії, яка розглядає СРПУ як таке, що утворює самостійну СР проекцію і відповідає схемі побудови фразової категорії. Вивчення структури і функцій СРПУ в середньоанглійській мові передбачає дев'ять етапів: 1) висвітлення особливостей дослідження СРПУ; 2) вивчення умовного сполучникового інвентарю в історичному аспекті; 3) формування матеріалу дослідження; 4) дослідження позиційного породження підрядної

умовної клаузи; 5) аналіз позиції породження експліцитних маркерів антецедента і консеквента; 6) виявлення особливостей порядку слів у підрядній умовній клаузі; 7) вивчення функціонально-прагматичного навантаження СРПУ; 8) дослідження функціонування дієслівних форм на позначення реальної / гіпотетичної / контрафактичної умови; 9) узагальнення результатів.

Основними експліцитними засобами вираження умови в англійській мові є сполучники, дієслівні форми та порядок слів. Найуживанішим сполучником, що функціонує в СРПУ протягом основних періодів її розвитку, є (□) *if (that)*.

При дослідженні структури і функціонального навантаження СРПУ в середньоанглійській мові необхідно враховувати її діахронічність (виокремлення ранньосередньоанглійського та пізньосередньоанглійського періодів із подальшим поділом), діатопікальність (наявність п'яти основних діалектів) і жанр середньоанглійських пам'яток (лицарські романи, розповіді, хроніки, політичні документи, твори клерикального жанру, діалоги, дебати та катехізми, наукові праці та документи, драматичні твори).

У Розділі 2 "Структурна будова середньоанглійського складнопідрядного речення з підрядним умови" проаналізовано позиційні характеристики підрядної клаузи умови, інвентаризовано сполучники умови домінантного та периферійного типів, встановлено позиції їхнього породження, визначено структурно-семантичні особливості експліцитного маркування консеквента та досліджено дистинктивні ознаки аранжування конститuentів у головній та підрядній клаузах СРПУ.

У межах генеративної теорії спроби пояснити позиційні характеристики підрядної клаузи в СРПУ, відносно головної, спричинили появу двох основних способів трактування позиції її породження в структурі речення: СР або ТР за умови її ініціальної позиції і VR за умови її фінального розміщення. Концепція Ікс-штрих теорії уможлиблює трактування структури підрядної умовної клаузи як окремої СР не залежно від її позиції: ініціальної, медіальної або фінальної. Вибірка середньоанглійських СРПУ демонструє превалювання ініціальної позиції породження підрядного умовного речення (78% із 3000 досліджуваних одиниць), що корелює з логіко-філософським трактуванням причиново-наслідкових відношень. Фінальну позицію підрядної умовної клаузи, стосовно головної, зафіксовано у 18% прикладів, що зумовлено вживанням референційних назв, необхідністю с-керування, стилістичними особливостями речення та емпатичним виділенням інформації, закладеної у головному реченні; медіальну позицію, яка розглядається нами як вставна конструкція, – у 4% прикладів.

Умовні сполучники середньоанглійської мови поділяємо на сполучники домінантного та периферійного типів. Найуживанішим умовним сполучником першого типу є *if* та його форми, що є діалектно-маркованими. Функціонування двокомпонентного сполучника *if that* вважаємо реалізацією

синкретичного сполучника, що породжується у позиції вершини CP. Це пояснюється надлишковістю його пересуви до позиції специфікатора CP та наявністю вільної позиції для розміщення додаткових маркерів.

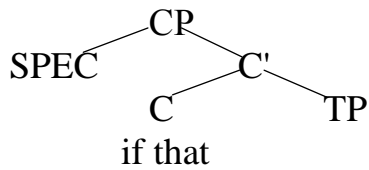

Рис. 1. Репрезентація позиції породження двокомпонентного сполучника *if that*.

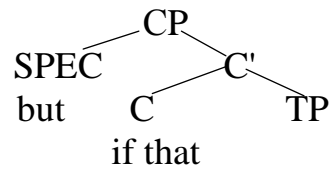

Рис. 2. Репрезентація позиції породження двокомпонентного сполучника *if that* і додаткового маркера *but*.

Серед умовних коннекторів периферійного типу в мові середньоанглійського періоду зафіксовано залишок умовного інвентарю давньоанглійської мови і зародження нової системи умовних сполучників. Найбільше розмаїття умовних сполучників представлено в північних діалектах, що підтверджує тезу про найбільшу просунутість граматичної підсистеми у цих діалектах (*all if, als if, for and, suppois, thocht*).

Експліцитний маркер консеквента *then* не є поширеним у мові середньоанглійського періоду (13% із 3000 досліджуваних одиниць). Найчастіше він трапляється у східно-центральному – 53,8% випадків (210 із 390 досліджуваних одиниць) і північному діалектах – 30,7% (120 із 390 досліджуваних одиниць). У консервативних південних діалектах вживання *then* зафіксовано на рівні 0,5% (2 із 390 досліджуваних одиниць). Семантично корелят *then* підкреслює унікальність умови, за якої можливо виконання дії у консеквенті. Структурно він породжується у позиції вершини проекції комплементаризера, зумовлюючи інверсію підмета і присудка у головному реченні, що свідчить про його адвербіальне минуле: (1) *And □yf hyt be graunted of þe kyng, Þat þou hast boght, þan ys syker þyng*; (*Handlyng Synne*, 9797–9798) – "І якби це було подаровано королем, Що ти купив, це була б безпечна річ". Структуру прикладу (1) зображуємо у схемі-дереві (рис. 3).

Порядок слів у головній та підрядних клаузах СРПУ, в цілому, відповідає загальній тенденції мови середньоанглійського періоду до фіксації SVO-моделі порядку слів і не залежить від жанрової належності твору. Якщо у головній клаузі ця модель порядку слів установилася раніше, то у підрядній клаузі спостерігаємо зменшення частотності вживання SOV-моделі порядку слів із 27% у ME1 до 3% у ME4. Відмітною ознакою середньоанглійської підрядної клаузи є наявність SOV-, VSO-моделей порядку слів та неможливість виконання V2-вимоги. Існування SOV-моделі пояснюємо залишком застосування операції пересув цілі у складі максимальної проекції ліворуч у структурі речення до позиції TopP і FocP, що є типовою для давнього етапу розвитку англійської мови (рис. 4).

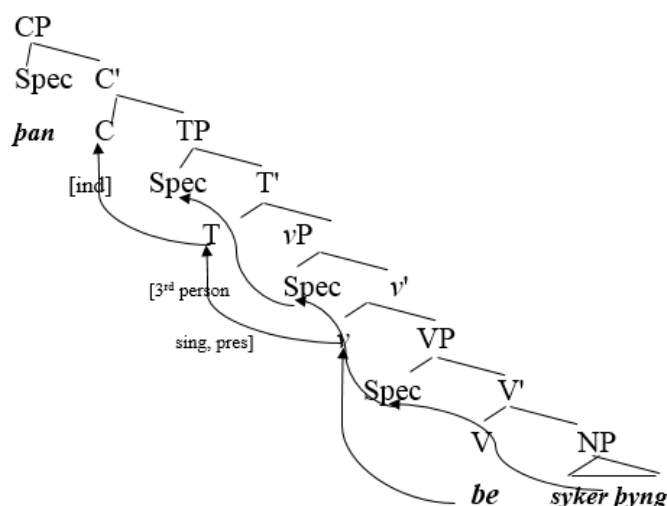

Рис. 3. Структура підрядної клаузи, експліцитно маркованої маркером консеквента *then*.

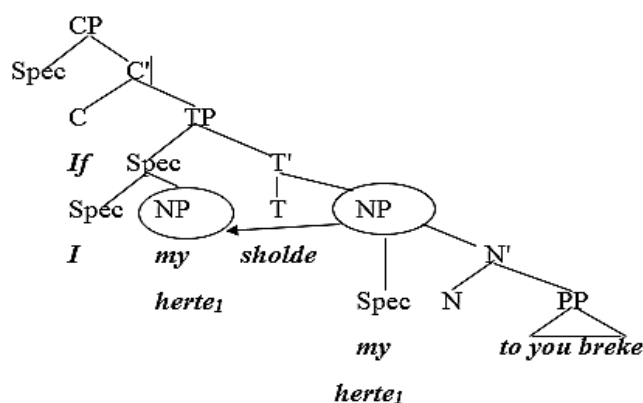

Рис. 4. Застосування операції пересув цілі у складі максимальної проекції.

У випадках реалізації VSO-моделі порядку слів у підрядній умовній клаузі дієслово, за умови відсутності комплементаризера, зазнає пересуву до проекції CP для перевірки ознаки способу: (2) *Wold thou here a stowunde bide, A nother course wold I ride* (*Avowynge of Arthur*, 409–410) – "Якби ти тут трохи зачекав, Я б другого коня привів". Структуру підрядної клаузи прикладу (2) подаємо як схему-дерево (рис. 5):

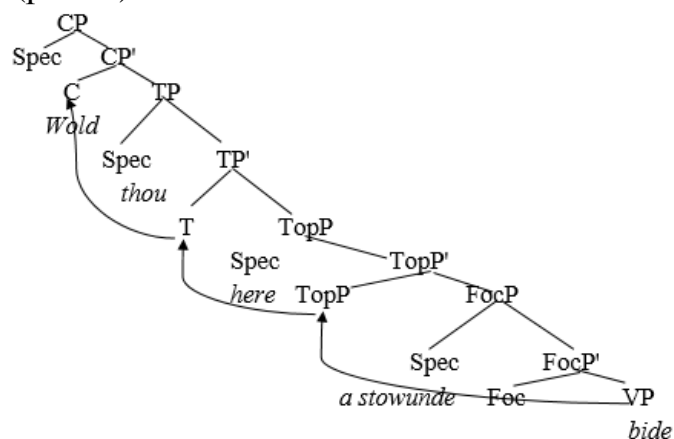

Рис. 5. Схема-дерево підрядної умовної клаузи з VSO-моделлю порядку слів.

Середньоанглійська VSO-модель у підрядній умовній клаузі експлікує такі варіації: (Aux)SOV – (3) *wolde God that grace sende, That toward me my lady wende As I towardes hire wene!* (*Confessio Amantis*, Book 1, 2373–2375) – "Якби тільки Бог послав прощення, моя дама б повернула жадані думки до мене, як я роблю до неї"; (Aux)SVO – (4) *Wile he trowe me, Chaffare shal he late be. (Havelok the Dane, 1656–1657)* – "Якщо він прислухається до моєї поради, він перестане займатися торгівлею".

Вивчення структурних особливостей підрядних умови свідчить про існування зв'язку між наявністю / відсутністю умовного маркера та структурою підрядної умовної клаузи.

У третьому розділі "Функціональні особливості середньоанглійського складнопідрядного речення з підрядним умови" проаналізовано особливості функціонування СРПУ як складного мовленнєвого акта, виокремлено основні комунікативні типи середньоанглійського СРПУ, визначено функції умовних речень релевантності (URP), встановлено функціональне навантаження дієслівних форм у фактичних та контрафактичних СРПУ.

Середньоанглійське СРПУ реалізується у конкретній мовленнєвій ситуації як умовне висловлення і аналізується нами як складний мовленнєвий акт. При цьому розрізняємо складений умовний мовленнєвий акт, у якому фіксуємо вживання метакомунікативних одиниць, вставних конструкцій, емпатичних часток, інших прагматичних маркерів; композитний МА, у якому сполучуються МА, поєднані сурядним зв'язком; комплексний МА, який висловлює неоднорідні комунікативні інтенції мовця. У середньоанглійській мові в умовному висловленні поєднуються складений і комплексний (5) та композитний і комплексний МА (6): (5) *□yf þou do hyt custumably, Þou synnest, y sey, dedly* (*Handlyng Synne*, 2017–2018) – "Якщо ти робиш це зазвичай, Ти грішиш, я скажу, смертельно"; (6) *Yif scho couþe on horse ride, And a thousande men bi hire syde; And sho were comen intil helde, And engelond sho couþe welde; And don hem of þar hire were queme, An hire bodi couþe yeme; No wolde me neuere iuele like Me þou ich were in heuene-riche!* (*Havelok the Dane*, 126–127) – "Якби вона знала як їздити на конях, І тисяча чоловіків було б з нею, І вона досягнула б необхідного віку, І могла б Англією керувати, І її правління було б їм приємним, І її тіло було доглянутим, Це б мене ніколи не задовольнило І не віднесло б мої думки у королівство небес!". Функцією цих комунікативно та синтаксично складних утворень є актуалізація комунікативних намірів мовця (звертання, атракція уваги слухача, надання повідомленню суб'єктивної оцінки, експлікація власної думки мовця, інтенсифікація істинності висловлення, реконструкція когерентності дискурсу).

Найпоширенішим типом МА, що реалізується в СРПУ, є умова – припущення (52,5%) (7), властивий гіпотетичним умовним реченням та умова – констатив (23,3%), притаманний фактичним умовним реченням (8): (7) *And, if thou here noght than of me, Sothly, certayne may thou be, That I am hent up into Heven* (*The Gast of Gy*, 995–997) – "І якщо ти не почувши тоді про мене, Правда, можеш бути

впевненим, мене забрали на небеса"; (8) *Yef we be her of sines schripen, Thar havis Godd us thaim forgiven, (The Northern Homily Cycle, 310–311)* – "Якщо ми тут через гріхи, в яких ми зізналися, тоді Бог нам їх пробачив". Складний МА умова – квеситив (2,7%) реалізується через пряме (9) або непряме питання (10): (9) *If he be moste in myghte and mayne, What nede has he? (The York Plays, 65–66)* – "Якщо він найсильніший і найбагатший, що йому потрібно?"; (10) *□e, sire, bote I pertly vndo · þat I haue þe profred, I am worþi mucche blame what mai I sei□e more? (Joseph of Arimathie, 141–142)* – "Так, сер, якщо я насправді не зроблю те, що запропонував, Я заслуговую на осуд, що іще тут казати?". У межах МА умова – експресив (1,8%) виокремлюємо соціативи (вибачення) та інфлуктиви (емоційна оцінка висловленого): (11) *If I be daungerous, God yeve me sorwe!* – "Якщо я поскуплюся, Господь дай мені скорботу" (*Canterbury Tales, Group 3, 151*). МА умова – промісив (8,3%) темпорально віднесений до майбутнього, мовець при цьому є гарантом виконання дії: (12) *For I sal do that the es lefe, If al it turn me to mischefe (Ywain and Gawain, 789–90)* – "Я зроблю усе, що тобі приємно, Навіть якщо це принесе мені нещастя". МА-тезис, що експлікує погрозу (1,1%), відрізняється від попереднього типу МА тим, що мовець не є гарантом здійснення гіпотетичної дії: (13) *Bot if thou do as we thee sey, Thou schalt an a evyll deth dey (The Northern Passion, 1126–1127)* – "Якщо ти не зробиш, як ми тобі кажемо, Ти помреш від тяжкої смерті".

Найбільш диверсифікованим МА є умова – директив, що експлікує прескриптиви (інструкцію до дії) (2,6%) (14) *□yf þou se a chylde yn swyche perel þat none may saue hyt with no wylle, Sey þan þus, □yf þou haue haste, "y crysten þe yn þe name of þe fadyr & sone & holy gast," (Handlyng Synne, 9599-9602)* – "Якщо ти побачиш дитину у таких ланцюгах, І ніхто не зможе її врятувати силою волі, Тоді скажи так, якщо поспішатимеш, Я хрещу тебе ім'ям Отця, і Сина, і Святого Духа"; реквестиви (5,3%) (15) *If ye no mercy haue on me, for mysse þat I thole, Haue pité on youre pure sonnes, þat mone payne thole! (Gest Historiale of the Destruction of Troy, 8598–8599)* – "Якщо у тебе немає милосердя до мене, за помилку від якої я страждаю, Пожалій своїх бідних синів, що мусять від болю страждати"; суггестиви – адвеситиви (0,9%) (16) *□yf þou haue do þus, y rede þe þou lete (Handlyng Synne, 3960)* – "Якщо ти повинен зробити так, я раджу тобі відмовитися"; пропозицію (1,3%) (17) *Lat se now if this place may suffise, Or make it rowm with speche, as is youre gise (Canterbury Tales, 4125-4126)* – "Давай подивимося зараз, чи підходить це місце чи ти, як завжди, перебільшуєш"; попередження (0,3%) (18) *And if thou go withoute red, Thou schalt be sekerliche ded (The Confessio Amantis, Book 1, 1563–1564)* – "І якщо ти підеш без поради, Ти точно будеш мертвим".

Функціонування фактичних (ФУР) і контрафактичних (КУР) умовних речень, майже однаково, представлено в усіх територіальних діалектах середньоанглійського періоду: ФУР від 34% (із 3000 досліджуваних одиниць) у північних – до 58% у південних діалектах; КУР від 32% у південних, до 44 % у північних і східно-центральных діалектах. Умовні речення релевантності, властиві розмовному мовленню, демонструють жанрову маркованість. Найбільше

прикладів їхнього вживання знаходимо у лицарських романах (36% із 510 прикладів), розповідях (24%), драматичних творах (20%), дебатах (12%). Найменшу кількість зазначеного типу речень демонструють клерикальні тексти (5%), хроніки (2%) та наукові праці (1%). Основними структурними типами УРР є *if+Pronoun+can, if+ Reflexive pronoun+like, if+ it + be + possessive pronoun+ will, if + pronoun + shall + verb, if+ pronoun + verb*.

Прагматичними функціями умовних речень релевантності є коментар щодо правдивості інформації, висловленої у головному реченні: (19) *He was, I trowe, twenty wynter oold And I was fourty, if I shal seye sooth (Canterbury Tales, 600–601) – "Йому було, я думаю, двадцять років, А мені було сорок, чесно кажучи"; зменшення рівня категоричності вимоги: (20) *For which thou art ybounden as a knyght To helpen me, if it lay in thy myght, Or elles artow fals, I dar wel seyn (Canterbury Tales, Part 1, 1149–1151) – "Оскільки ти зобов'язаний допомогти мені як лицар, якщо це в твоїх силах, в іншому випадку ти не такий, смію я сказати"; прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, отримання дозволу: (21) *And there oure hoost bigan his hors areste And seyde, lordynges, herkneþ, if yow leste. (Canterbury Tales, Prologue, 827–828) – "І ось наш хазяїн зупинив коня І сказав : "Джентльмени, послухайте, якщо на то є ваша ласка"; вираження сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні: (22) *But now knowe I in verray soothfastnesse, That in greet lordshipe, if I wel avyse, Ther is greet servitude in sondry wyse – "Але менер знаю я, твердо впевнений (знаю в правді), що у великому лідерстві, якщо я не помиляюся, є велике служіння різними способами"; установлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї: (23) *Now wol I seye my tale, if ye wol here (Canterbury Tales, Fragment 8, 283) – "Зараз я розповім свою історію, якщо ти будеш слухати (якщо хочеш)".*****

У середньоанглійській мові суб'юнктив має дві форми: минулого і неминувшого часів (*past, non-past*), при цьому критерієм поділу є не темпоральний, а модальний аспект. Критерій віднесення нереальної дії до теперешнього і минулого часів стає відчутним у випадку вживання "міксованих" речень, у яких функціонують форми індикатива та суб'юнктива, і у випадку вживання форм *past perfect*, які у цей період демонструють початок свого функціонування на позначення нереальної дії у минулому. Про відсутність чітких критеріїв поділу фактичних і контрафактичних речень у середньоанглійській мові свідчать такі факти: 1) вживання форм суб'юнктива і в головній, і в підрядній клаузах: (24) *Þarefore, þou man and þou wyfe, □yf þou be of clenē lyfe, Þar be noght drede no wuschēcrafte (Handlyng Synne, 8279–8281) – "Таким чином, ти, чоловік і ти, дружина, Якщо ви ведете чисте життя, Не буде (у вас) ні страху, ні чаклунства"; 2) вживання індикативних та суб'юнктивних форм у межах одного речення: (25) *□yf þou euer vsedest halewed þyng, And wystyst hyt fyl to cherches offryng, Hyt ys grete synne, y do þe to knowne, □yf þou helde hyt as for þyn owne (Handlyng Synne, 8785–8788) – "Якщо ти коли-небудь використовував святу річ, І знав, що це пожертвування для церкви, Це великий гріх, я хочу, щоб ти знав, Якщо ти тримав цю річ як свою власну"; 3) співіснування флексивних і**

нефлективних маркерів умовності: (26) *And ꝥif þou art god, þou schuldest ꝥeven benefice and ꝥiftes (Polychronicon, Book 3, 447)* – "І якщо ти добрий, ти даруватимеш людям добро і подарунки"; 4) десемантизація модальних дієслів, що вживаються і в головній, і в умовній клаузі: (27) *I wolde Ben averous, if that I scholde ... (The Confessio Amantis, Book 5, 97–98)* – "Я був би жадібним, якби я мав (це зробити)"; 5) існування модального претерита, додатково маркованого умовною флексією: (28) *And yf he were brouct of liue, And mine children wolden thiue, Louerdinges after me Of al denemark micten he be (Havelok the Dane, 513–516)* – "І якби життя його зламало, І мої діти б процвітали, Лордом цілої Данії після мене міг би він бути"; 6) початок функціонування форм *past perfect* і *modal + perfect infinitive*, які актуалізують темпоральний аспект контрафактичної дії: (29) *ꝥyf hit hadde ben at her pay, Pat song had lasted al þat day (The Story of England, 11277–11278)* – "Якби це залежало від неї, Та пісня лилася б увесь той день".

Найбільш розповсюдженими модальними дієсловами, що вживаються у перифрастичних конструкціях у гіпотетичних та контрафактичних умовних реченнях, є дієслово *sholde* (29,5%) на позначення гіпотетичної та нереальної дій, *shall* (24,2 %) на позначення гіпотетичної, фактичної дій, *wolde* (20%) і *mygte* (9,5%) для експлікації нереальної дії у минулому, *may* (13%) і *will* (3,5%) на позначення гіпотетичної дії у майбутньому та *most* (1,3%) для вираження деонтичного значення в консеквенті.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження складних синтаксичних конструкцій є одним із визначальних напрямів сучасних синхронних та діяхронних граматичних студій. У цьому зв'язку інтерес становлять конструкції природної мови зі значенням умови, які залишаються предметом мовознавчих дискусій. Із виникненням нової методології дослідження синтаксичних явищ – генеративної граматики – у мовознавстві окреслився новий шлях до розв'язання низки, донині невисвітлених, питань, а саме: виокремлення диференційних структурних ознак речень цього типу, пояснення шляхів породження їхніх стрижневих елементів.

Складнопідрядне речення з підрядним умови містить дві клаузи, пов'язані логічним зв'язком – зумовлююче і зумовлене, що експлікує значення прямої (фактичної, гіпотетичної, ірреальної) і не прямої (умовне речення релевантності) умови, і поєднані формальним умовним маркером. Дослідження середньоанглійського СРПУ не можливе без врахування діалектного варіювання, жанрової специфіки пам'яток та існування часового поділу англійської мови XII – XV ст.

Аналіз СРПУ у річищі генеративного модуля Ікс-штрих теорії дає змогу пояснити його структурну будову. Згідно з теорією фразової будови, підрядна умовна клауза породжується у самостійній СР, розщеплюється на функціональні проєкції ТР (що містить дієслівну флексію часу та способу), *v*Р (що перетворює мовну одиницю на дієслово) та відповідні лексичні проєкції. Такий структурний підхід до досліджуваного явища уможливорює пояснення породження підрядних умовних клауз в ініціальній, медіальній та фінальній позиціях. При цьому

найбільш типовою позицією породження підрядної умовної клаузи є ініціальна, що не заперечує логіко-філософське визначення умовних відношень (якщо p , то q).

В англійській мові, незалежно від періоду її розвитку, основними маркерами умовного способу є інвентар умовних сполучників, флексивні та нефлексивні дієслівні форми на позначення способу та моделі порядку слів у підрядній умовній клаузі. Середньоанглійський сполучник домінантного типу *if*, який демонструє варіативність форми, залежно від діалекту, породжується у позиції вершини СР. У середньоанглійській мові зафіксовано синкретичне вживання двокомпонентного сполучника *if that*, позицію породження якого у структурі речення визначаємо як позицію вершини СР. Цей підхід дозволяє пояснити появу додаткових сполучників у позиції специфікатора СР, як напр., *and if that*. Умовними маркерами антецедента периферійного типу є успадковані з давньоанглійської мови сполучники *all if, als if, als, for and, bot, and* та нові сполучники на кшталт *suppois, on caas if*, які фіксують початок свого функціонування в середньоанглійській мові, починаючи з північних діалектів.

Експліцитне маркування консеквента відбувається лише у 13% випадків вживання СРПУ, при цьому, найвищим цей відсоток є у східно-центральному і північних діалектах (53,8% і 30,7% із 390 досліджуваних одиниць). Акцентуація *then*, що породжується у позиції специфікатора СР, позначається на структурі (інверсія підмета-присудка) та функціональному навантаженні СРПУ (експлікація унікальності умови).

Аранжування конститuentів у підрядній умовній клаузі складнопідрядного речення суголосне загальним тенденціям, що властиві англійській мові XII–XV ст., а саме фіксації SVO-моделі порядку слів. Відповідно до поділу середньоанглійської мови на чотири підперіоди (ME1, ME2, ME3, ME4) фіксуємо наступну питому вагу поширення основних моделей порядку слів: SVO (69% – 81% – 87% – 95%), SOV (27% – 18% – 12% – 3%), VSO (4% – 1% – 1% – 2%). Існування SOV-моделі порядку слів пояснюємо можливістю застосування операції пересуву максимальної проекції VP до проекції TP, що була властива германським мовам на ранніх етапах розвитку. У випадку вживання VSO-моделі порядку слів, дієслово зазнає пересуву до позиції вершини TP і, за відсутності умовного сполучника у позиції вершини СР, зазнає подальшого пересуву у структурі речення до цієї позиції для отримання абстрактної морфеми, що визначає спосіб речення.

СРПУ актуалізується у мовленні як складний МА, що містить два неоднорідних комунікативних типи висловлення. Оскільки ця синтаксична одиниця є біпредикативним утворенням, у якому спостерігається залежність однієї частини від іншої, найпоширенішим типом складного МА умови є комплексний МА, проте МА умови реалізується також через поєднання складеного і комплексного та композитного і комплексного МА.

Поєднання складеного і комплексного МА уможливорює вживання метакомунікативів для інтенсифікації іллокутивної сили висловлення на зразок звертань, епістемічних конструкцій, дискурсивних маркерів, що виконують

функцію атрактанта уваги, надають висловленню суб'єктивності, виражають впевненість / невпевненість мовця у висловленому, слугують маркерами дискурсивної дискретності. Таке вживання складного МА характерне для лицарських романів і не властиве теологічним творам, що пояснюється специфікою цих жанрів середньоанглійських пам'яток. Для поєднання композитного і комплексного МА умови характерно вживання двох або більше композитних актів (поєднаних сурядним зв'язком) у МА-тезисі або у МА-наслідку. У цьому разі спостерігається логічний розвиток ідей, актуалізованих у двох компонентах складного МА відповідно.

Два типи МА, поєднані в умовному висловленні, експлікують залежність між змістом умови і її наслідком. Найбільш розповсюдженим комунікативним типом СРПУ в середньоанглійській мові є умова – припущення, оскільки прототиповим для вживання висловлень цього типу є контекст, що базується на виборі альтернатив та висловленні невпевненості мовця. МА умова – констатив (23,3%), вживання якого характерне для фактичних умовних речень, експлікує впевненість мовця в істинності повідомлення. Різниця між умовою – промісивом і умовою – менасивом полягає у наявності / відсутності зацікавленості мовця у виконанні дії. МА умова – квеситив домагає мовцю заповнити інформативну лакуну. МА директив виражає прохання, інструкцію до дії, пропозицію, пораду, запрошення. Середньоанглійським пам'яткам притаманна наявність усіх складних МА, особливо умови – констатива / припущення, проте деякі з МА є чутливими до вживання у певних жанрах. Ідеться, насамперед, про експресиви, притаманні лицарським романам, і прескриптиви, які функціонують, винятково, у теологічних текстах.

Прототипними контекстами для експлікації умовного значення є контексти, що базуються на невпевненості мовця щодо відповідності певної ситуації дійсності. Рівень гіпотетичності умовного припущення варіюється від її реальності, можливості виконання, малої ймовірності виконання до неможливості виконання і може посилюватися або послаблюватися за рахунок вживання модальних дієслів, епістемічних вставних конструкцій.

Умовні речення релевантності експлікують доречність дії, вираженої у консеквенті. Основними комунікативними функціями середньоанглійських УРР вважаємо коментар щодо правдивості інформації, висловленої у консеквенті; зменшення рівня категоричності вимоги; прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, отримання дозволу; вираження сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні; встановлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї. Вживання УРР обумовлене жанровою специфікою середньоанглійських пам'яток.

У середньоанглійській мові відсутні чіткі критерії поділу умовних речень на фактичні та контрафактичні, що пояснюється уніфікацією закінчень індикатива і суб'юнктива, співіснуванням форм дійсного та умовного способів для маркування гіпотетичної та ірреальної дій, відсутністю засобів експлікації темпоральної віднесеності ірреальної дії. Темпоральний аспект вираження контрафактичної дії

в середньоанглійській мові стає відчутним за умови наявності в одному реченні форм індикатива і суб'юнктива.

Поряд із процесом вирівнювання та поступової втрати флексій, у мові середньоанглійського періоду відбувається ступеневе формування аналітичних форм умовного способу, а саме: синтаксичних конструкцій із модальним дієсловом, вживання яких протягом середньоанглійського періоду збільшується з 24% у ME1 до 44% у ME4. Досліджуваний період характеризується високою інтенсивністю зрушень на всіх рівнях мовної системи, зокрема, існування модального претерита, маркованого суб'юнктивною й індикативною флексіями. Вектором становлення аналітичних форм на позначення нереальних умовних відношень є наявність експліцитного суб'юнктивного маркера, вживання модального флексивного претерита та експлікація немаркованого модального дієслова з інфінітивною формою – $V+e > M+e \quad V > M \quad V$. Аналітичні форми *past perfect* і *modal + perfect infinitive* на позначення темпорального аспекту в контрафактичних умовних реченнях з'являються в англійській мові у XIV ст., їхнє вживання зафіксовано в усіх середньоанглійських діалектах. На позначення контрафактичної дії найпоширенішими синтаксичними конструкціями є утворення з модальними дієсловами *sholde*, *wolde*, *mygte* та їхніми формами; вираження фактичної і гіпотетичної дії відбувається за допомогою конструкцій із модальним дієсловом *shall*. Найменш представленими у нашій вибірці є конструкції з модальними дієсловами *will* і *most*.

Представлений у роботі аналіз СРПУ не вичерпує кола питань, пов'язаних із досліджуванним періодом розвитку мови. Перспективи подальших студій лежать у площинах порівняльного дослідження умовних речень у давньо-, середньо-, ранньомовноанглійській та сучасній англійській мові.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кхеліл О. І. Комунікативні функції англійських умовних речень в історичній перспективі / О. І. Кхеліл // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – № 63. – С. 223–227.
2. Кхеліл О. І. Парадигма гіпотактичних і паратактичних засобів на позначення умовного підрядного зв'язку в англійській мові (діахронний аспект) / О. І. Кхеліл // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 14(3). – С. 187–195.
3. Кхеліл О. І. Формально-синтаксична характеристика сполучника домінантного типу в середньоанглійських умовних реченнях / О. І. Кхеліл // Вісник Сумського державного університету. Серія "Філологічні трактати". – 2015. – Том. 7. – № 3. – С. 47–56.
4. Кхеліл О. І. Дослідження умовних речень у сучасних граматичних студіях / О. І. Кхеліл // Наукові записки Національної академії "Острозька академія. Серія "Філологічна". – 2015. – Вип. 58. – С. 157–160.
5. Кхеліл О. І. Прагматичний потенціал середньоанглійського умовного речення / О. І. Кхеліл // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – № 81. – С. 56–59.

6. Кхелил О. И. Порядок слов в среднеанглийских придаточных предложениях условия (на материале памятников северных диалектов) / О. И. Кхелил // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2016. – № 10. (Ч. 2). – С. 108–111.

7. Кхеліл О. І. Функціонування умовних речень релевантності в середньоанглійській мові / О. І. Кхеліл // Science and Education in a New Dimension. – Philology, IV (22). – 2016. – № 99. – С. 7–10.

8. Кхеліл О. І. Функціональне навантаження дієслівних форм у фактичних і контрафактичних складнопідрядних реченнях з підрядним умови в середньоанглійській мові / О. І. Кхеліл // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – № 84. – С. 74–79.

9. Кхеліл О. І. Середньоанглійські умовні речення зі складнопідрядним та складносурядним зв'язками (на матеріалі пам'яток північних діалектів) / О. І. Кхеліл // Слово та речення: синтактика, семантика, прагматика : матеріали Міжнародної наукової конференції. – Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – С. 191–195.

АНОТАЦІЯ

Кхеліл О. І. Складнопідрядне речення з підрядним умови в середньоанглійській мові: структурний та функціональний аспекти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський університет імені Бориса Грінченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2016.

Роботу присвячено вивченню структурних і функціональних властивостей складнопідрядних речень із підрядним умови в середньоанглійській мові. За допомогою методологічного апарату генеративної граматики у межах наукової розвідки інвентаризовано експліцитні засоби маркування антецедента і консеквента, встановлено позиції їхнього породження в структурі речення, визначено особливості аранжування конститuentів головної та підрядної клауз. У праці виявлено основні комунікативні типи складнопідрядного речення з підрядним умови і встановлено функції умовних речень релевантності. На прикладі функціонального навантаження дієслівних форм у цьому типі складнопідрядних речень прослідковано загальну тенденцію англійської мови до аналітизації.

Ключові слова: антецедент, генеративна граматика, експліцитний маркер, консеквент, середньоанглійська мова, складнопідрядне речення з підрядним умови.

АННОТАЦИЯ

Кхелил О. И. Сложноподчиненное предложение с придаточным условия в среднеанглийском языке: структурный и функциональный аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский университет имени Бориса Гринченко Министерства образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертационная работа посвящена изучению структурных и функциональных особенностей сложноподчиненного предложения с придаточным условия. С помощью методологического аппарата генеративной грамматики в рамках научной работы инвентаризованы эксплицитные способы маркирования антецедента и консеквента, установлены позиции их порождения в структуре предложения, определены особенности аранжировки конституэнтов главной и придаточной клауз. В работе выявлены основные коммуникативные типы сложноподчиненного предложения с придаточным условия и установлены функции условных предложений релевантности. На примере функциональной нагрузки глагольных форм в этом типе сложноподчиненного предложения отслежено общую тенденцию английского языка к аналитизации.

Ключевые слова: антецедент, генеративная грамматика, консеквент, сложноподчиненное предложение с придаточным условия, среднеанглийский язык, эксплицитный маркер.

ABSTRACT

Khelil O. I. Complex Sentence with Conditional Subordinate Clause in Middle English: Structure and Function. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis focuses on the study of structural and functional peculiarities of complex sentence with conditional subordinate clause in Middle English. The author holds that this type of a sentence contains two clauses logically connected by means of "cause – result" relation, syntactically united with the help of a conditional marker, and semantically explicating the meaning of direct (factual, hypothetical, unreal) and indirect (relevance conditionals) condition.

From the standpoint of generative grammar, the conditional embedded clause forms an independent CP projection which splits into TP and vP functional projections and corresponding lexical projections. The structural approach explains the positional characteristics of the conditional subordinate clause in initial, final, and medial positions. The most typical position of the conditional subordinate clause is initial (78%) which does not contradict logical and philosophical interpretation of conditional relations (*if p, then q*).

The findings indicate that the explicit markers of the antecedent are of dominant and peripheral types. The dominant *if* marker functions in its one-component (*if*) and two-component forms (*if that*), in either way being generated in the position of CP head. The conditional markers of the peripheral type are those inherited from Old English (*all if, als if, als, for and, bot, and*) and newly acquired conjunctions (*suppois, on caas if*), that are being fixed in Middle English starting from the northern dialects. The explicit

marking of the consequent takes place in the 13% of all conditional complex sentence realizations. The actualization of *then* in the main clause leads to the structural (inversion) and functional (uniqueness of a condition) changes.

The constituent arrangement in the conditional embedded clause corresponds to the main tendency of Middle English to a fixed SVO word order. The study shows the increasing number of SVO patterns throughout Middle English period – SVO (ME1 69% – ME2 81% – ME3 87% – ME4 95%), SOV (ME1 27% – ME2 18% – ME3 12% – ME4 3%), VSO (ME1 4% – ME2 1% – ME3 1% – ME4 2%). The existence of SOV word order is explained by the use of head pied-piping operation, which was a peculiar feature of early Germanic languages. In the case of VSO word order the verb moves to the head CP position to obtain the mood feature.

The paper investigates the functional peculiarities of complex sentence with conditional subordinate clause to claim that it is a complex speech act that contains two heterogeneous types of utterances, the most prevalent being "condition – supposition", and the least spread being "condition – invitation". Complex conditional speech acts demonstrate sensitivity to the Middle English written records genre.

The author outlines the following communicative functions of relevance conditionals which explicate indirect condition: down-toning of the requirement, request which considers the needs and desires of the hearer, getting the permission, doubting, diffidence of the information explicated in the main clause, contact making, and introduction of a new idea.

The thesis proves that the precise criteria for the division of Middle English conditional sentences into factual and counterfactual are not clear-cut. This is exemplified by the coexistence of indicative and subjunctive forms for marking hypothetical and unreal action, unification of indicative and subjunctive endings, and lack of means to explicate the time correlation of an unreal action. With the loss and unification of endings the Middle English language develops analytical forms on the basis of periphrastic syntactic constructions with a modal, whose functioning increases from 24% in ME1 to 44% in ME4.

The findings of the dissertation provide grounds for further research for which it seems reasonable to conduct a comparative analysis of the complex sentence with conditional subordinate clause in different periods of the development of English.

Key words: antecedent, complex sentence with conditional subordinate clause, consequent, explicit marker, generative grammar, Middle English.